

I. EPISTEMOLOGIA (GNOSEOLOGIA)

[od gr. *episteme* = wiedza, gr. *gnosis* = poznanie]

- Zajmuje się *istotą, ogólną podstawą poznania i wiedzy, ich możliwością i zakresem*. [Jak 'budujemy' wiedzę, co znaczy 'wiedzieć', co możemy poznać?]
- *Niemal od samego początku filozofii dla wielu myślicieli były to główne przedmioty zainteresowania.*

!) O aktach poznawczych, które są zjawiskami mentalnymi (psychicznymi), traktuje również psychologia.

- Psychologię opisuje jednak tylko faktyczny przebieg procesów poznawczych w naszym umyśle/ mózgu (klasyfikacja aktów poznawczych, sformułowanie praw rządzące ich faktycznym przebiegiem).
- Faktyczny przebieg procesów poznawczych nie interesuje epistemologii, lecz to wedle czego poznanie jest oceniane, a więc prawda i fałsz, zasadność i bezzasadność poznania.

Główne problemy epistemologii:

1) Zagadnienie istoty prawdy.

- 2) Zagadnienie źródeł poznania – na czym w ostatecznej instancji poznanie powinno się opierać i wedle jakich metod powinno być osiąganе.
- 3) Zagadnienie granic (albo przedmiotu) poznania – co może być przedmiotem poznania, czy może zostać poznana rzeczywistość niezależna od poznającego podmiotu.

Ad 1) Zagadnienie istoty prawdy

- **Główne pytanie:** Czego właściwością jest prawda, tj. czym są obiekty, którym przypisuje się prawdę (a także jej dopełnienie, czyli fałsz)? Czy prawda jest właściwością realną czy epifenomenem?
- 2 podstawowe **typy definicji prawdy:**
 - a) **definicje rzeczywiste** - traktują prawdę jako realną właściwość obiektów uznawanych przez te teorie za pierwotne nośniki prawdy (= *zdania, stwierdzenia, sądy, przekonania*).
 - b) **definicje deflacyjne**¹ - traktują prawdę nie jako rzeczywistą własność danego nośnika lecz jako zjawisko językowe (np. gramatyczne lub pragmatyczne).

„Nośniki” prawdy w definicjach rzeczywistych:

- - Zdanie jest egzemplarzem lub typem lingwistycznym, takim jak ciąg zapisanych słów „To jest czerwone.”
- - Stwierdzenie jest zdaniem użytym przez konkretną osobę dla stwierdzenia czegoś w danych okolicznościach.
- - Sąd jest tym, co jest stwierdzane przez zdanie, jest jego sensem czy treścią.¹
- - Przekonania obejmują system wszystkich pojęć i twierdzeń, uznawanych przez daną jednostkę.

A) Definicje rzeczywiste prawdy:

- a) *Klasyczna (korespondencyjna) definicja prawdy* – jej autorstwo przypisuje się Arystotelesowi. Jest to najbardziej znana definicja prawdy, według której *prawda myśl/ sądu polega na jej zgodności z rzeczywistością*.

Trudności:

- Czy są w ogóle jakieś cechy, które może podzielać myśl i rzeczywisty przedmiot/ zjawisko, i jak można by taką zgodność stwierdzić (poznać)?
- Jaką ilość cech muszą podzielać dwa przedmioty, aby można je było nazwać podobnymi?

b) *Koherencyjna definicja prawdy* – Definicja ta określa prawdę jako *zgodność myśli między sobą*, zgodność ta polega na tym, iż dane *twierdzenie nie popada z innymi w sprzeczność i daje się harmonijnie włączyć w system, które one tworzą*.

Trudności:

- Relatywizm - może istnieć wiele różnych, wzajemnie sobie przeczących, ale spójnych wewnętrznie systemów przekonań.
- Niemożliwość ostatecznego ustalenia prawdziwości danego twierdzenia – ustalenie takie polegałoby na zbadaniu zgodności danego twierdzenia z systemem ogarniającym całość zarówno dotychczasowych jak i przyszłych doświadczeń. W takim wypadku dopiero w nieskończoności można byłoby się przekonać, czy to twierdzenie jest czy nie jest prawdziwe. (= 'tymczasowość' prawdy)

c) *Pragmatyczna definicja prawdy* – Definicja ta utożsamia prawdziwość jakiegoś stwierdzenia z jego użytecznością. Jeżeli wpływ naszych przekonań na nasze działanie czyni to działanie skutecznym, tzn. pozwala na osiągnięcie zamierzonego celu, to owe przekonania są prawdziwe.

Trudności:

- Relatywizm – ocena użyteczności danego stwierdzenia i skuteczności działań zgodnie z nim jest subiektywna.

d) *Definicja prawdy oparta na zgodzie powszechnej* – głosi, iż za prawdziwe należy przyjąć to przekonanie/ twierdzenie, które *uznawane jest przez wszystkich lub przynajmniej większość ludzi*.

Trudności:

- Niespójność/ wewnętrzna sprzeczność potocznych przekonań.
- Niejednolitość potocznych przekonań (przekonania motywowane nie tylko przesłankami racjonalnymi, lecz także np. wyznawaną religią, stereotypami, wpływem polityki itp.).

B) Definicje deflacyjne:

e) *Performatywna definicja prawdy* – Prawda jest performatywem (wyrażeniem, które niczego nie stwierdza, lecz zorientowane jest na wykonanie jakiejś czynności), jest to akt zgody, aprobaty (zdania oznajmujące = *Jest prawdą, że...*), wyraz wątpliwości (zdania pytajne = *Czy jest prawdą, że ...?*) lub braku przekonania (zdania warunkowe = *Jeśli jest prawdą, że ...*).

f) *Prosentencjalna (prozdaniowa) definicja prawdy* – Prawda jest prozdaniem czyli wyrażeniem, które zastępuje zdania i umożliwia w skrótowy sposób powtórzenie treści poprzedniego zdania lub mówienie o treści jakiegoś zdania bez jego przytaczania,

np. A: *Moja siostra uważa, że wilgotny klimat nie służy jej zdrowiu*; B: *Jeśli jest to prawdą, to powinna zmienić klimat*.

Ad 2) Zagadnienie źródeł poznania

(a) w sensie **genetycznym/ psychologicznym** (= Jak przebiega proces zdobywania wiedzy, co jest jej źródłem?)

- **racjonalizm genetyczny** (natywizm): istnieje wiedza wrodzona, z którą każdy człowiek przychodzi na świat. Człowiek rodzi się „wyposażony” w określoną wiedzę, interakcja ze środowiskiem pomaga mu ją jedynie sobie uświadomić. Interakcja ta nie jest jednak źródłem wiedzy.
- **empiryzm genetyczny**: neguje (w swej radykalnej wersji) istnienie jakiegokolwiek wiedzy wrodzonej. Wszelką wiedzę człowiek zdobywa w interakcji ze środowiskiem, w którym żyje.

(b) w sensie **metodologicznym** (= Jakie drogi prowadzą do poznania wartościowego, czyli wiedzy?)

- **racjonalizm metodologiczny** (aprioryzm): do zdobycia wiedzy pewnej doprowadzić może nas tylko oderwana od wszelkiego doświadczenia myśl – czyli poznanie rozumowe. [Argumenty przeciw możliwości zdobycia wiedzy pewnej dzięki zmysłom: (a) złudzenia zmysłowe, (b) subiektywne różnice w spostrzeżeniach różnych osób.]
- **empiryzm metodologiczny** (aposterioryzm): wszelkie uzasadnione twierdzenie/ wiedza pewna musi opierać się bezpośrednio lub pośrednio na doświadczeniu, w przeciwnym wypadku jest oderwaną od rzeczywistości spekulacją.

Inna opozycja w ramach problemu źródeł poznania: ***racjonalizm – irracjonalizm***

Racjonalizm - *poznanie zdobyte na drodze przyrodzonej – dzięki zdolnościom ludzkiego rozumu lub/i zmysłom;*

np. poznanie naukowe jest poznaniem racjonalnym, i dzięki temu jest intersubiektywnie komunikowalne i intersubiektywnie kontrolowalne.

Irracjonalizm - poznanie na drodze przyrodzonej nie stosuje się do kwestii dla człowieka najbardziej doniosłych – takich jak: duchowa samorealizacja osoby czy ostateczne przeznaczenie człowieka.

Tam gdzie chodzi o tego typu problemy, wiedzę osiągnąć można jedynie za pomocą *pozalogicznych i pozaempirycznych sposobów bezpośredniego poznania* (np. mistycznej intuicji, uczucia, stanu wiary wzbudzonej przez jakiś boski impuls).

Ad 3) Zagadnienie granic (albo przedmiotu) poznania

[= O czym tak naprawdę możemy coś wiedzieć?]

Przedmiot transcendentalny

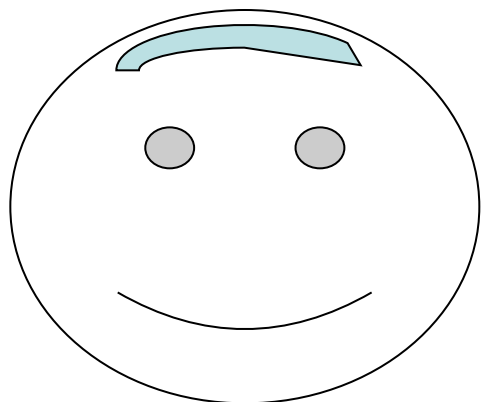


1. Każdy przedmiot, który *nie jest własnym przeżyciem psychicznym poznającego podmiotu*. Własne przeżycia psychiczne danego podmiotu nazywa się tworami dla tego podmiotu immanentnymi.

2. Przedmiot, który *istnieje naprawdę*, w przeciwieństwie do przedmiotów tylko pomyślanych, ale realnie nie istniejących.

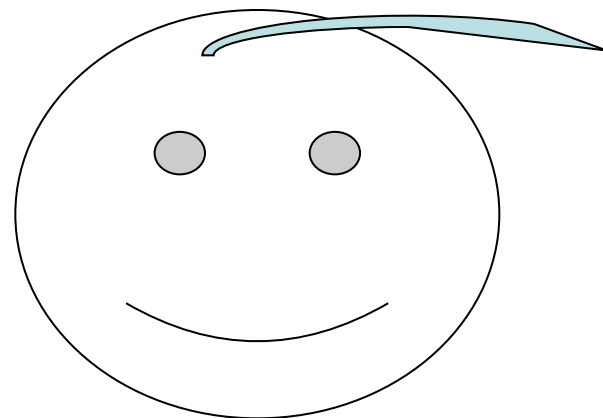
Ad 1) Czy podmiot jest zdolny poznać cokolwiek, co nie jest jego własnym przeżyciem psychicznym, tj. wykroczyć poza własną sferę immanentną? [= „zagadnienie immanentnych granic poznania”]

Odp. 1: NIE



epistemologiczny
idealista immanentny

Odp. 2: TAK



epistemologiczny
realista immanentny

Ad 2) Czy możemy poznać rzeczy takimi, jakimi naprawdę są?

A. –
epistemologiczny
IDEALISTA
transcendentalny

2. Formy
zmysłowości

1. Kategorie
intelektu

A.

B.

3. Odbierane
bodźce,
ustrukturyzowane
przez zmysły

rzeczy „same w sobie” =
takie, jakimi są naprawdę

B. –
epistemologiczny
REALISTA
transcendentalny

1. + 2. + 3. = konstrukcje myślowe (pojęciowy
model świata)

II. METAFIZYKA/ ONTOLOGIA

- najbardziej abstrakcyjna gałąź filozofii,
- opisuje cechy bytu najbardziej podstawowego,
- zajmuje się pytaniami typu: Co rzeczywiście istnieje?/ Czym to, co rzeczywiście istnieje różni się od tego, co tylko możliwe?/ W jaki sposób to, co możliwe, przechodzi w to, co rzeczywiste?

Do podstawowych problemów metafizyki należą:

1. *W jaki sposób istnieje* to, co uważamy za przedmioty fizyczne?
2. *Jakie substancje* istnieją w przyrodzie?
3. Czy oprócz przedmiotów jednostkowych (konkretnych) istnieją również *przedmioty ogólne (uniwersalia)*?

Ad 1) W jaki sposób istnieje to, co uważamy za przedmioty fizyczne?

a. **Idealizm subiektywny** – (następstwo idealizmu immanentnego w epistemologii) istnienie tzw. przedmiotów fizycznych polega na tym, że są one postrzegane; tzn. przedmioty fizyczne nigdy nie istnieją obiektywnie, czyli nie istnieją niezależnie od podmiotu postrzegającego. Przedmioty fizyczne są jedynie zespołami postrzeganych cech (i niczym więcej!), a cechy te istnieją tylko w umyśle podmiotu.

b. **Idealizm obiektywny** – to, co nazywamy światem przedmiotów fizycznych (= istniejących naprawdę), jest w swej istocie czymś duchowym, a nie materialnym. Idealizm ten jest określany jako „obiektywny”, albowiem przyjmuje, że ów świat rzeczywisty istnieje poza człowiekiem i niezależnie od jego świadomości.

c. **Metafizyczny realizm** – (przeciwieństwo zarówno idealizmu subiektywnego jak i idealizmu obiektywnego) Przedmioty fizyczne istnieją obiektywnie – ich istnienie i natura są niezależne od naszych postrzeżeń.

Pogląd na sposób istnienia przedmiotu	istnienie niezależne od postrzeżeń (= obiektywne)	istnienie materialne
stanowisko		
Idealizm subiektywny	-	-
Idealizm obiektywny	+	-
Metafizyczny realizm	+	+

Ad 2) Jakie substancje istnieją w przyrodzie?

Substancją (w interpretacji sięgającej filozofii Arystotelesa) jest wszystko to, **czemu przysługują jakieś cechy, co może pozostawać do czegoś w pewnej relacji, co może znajdować się w takim lub innym stanie, ale samo nie jest ani cechą, ani relacją ani też stanem.**

a. Dualizm – w świecie istnieją *zarówno substancje duchowe jak i substancje cielesne*. Ciała są podłożem zjawisk fizycznych, substancje duchowe są podłożem zjawisk znanych nam z doświadczenia wewnętrznego (myślenie, cierpienie, radość, itp.). Skrajna postać głosi, iż *substancje duchowe i ciała to byty samoistne, równorzędne* – substancje, które mogą stanowić podłoże dla jakichś cech, ale same żadnego podłoża do istnienia nie potrzebują.

b. Monizm – natura bytu jest jednorodna = *istnieją substancje tylko jednego rodzaju*. Odmianami monizmu są m.in.:

- **materializm**: *jedynym realnym bytem jest świat materialny*, wszelkie idee są tylko wytworem psychiki człowieka (= nie przysługuje im realne istnienie).
- **spirytualizm**: w świecie rzeczywistym *istnieją tylko substancje duchowe* (dusze, jaźnie). Ciała natomiast są np. układami wrażeń wytwarzanymi przez podmiot poznający a więc nie istnieją jako substancje.
- **monizm właściwy**: istnieje tylko jeden rodzaj substancji, której *przysługują zarówno atrybuty duchowe jak i cielesne* (pośród nieskończenie wielu innych atrybutów).
- **monizm immanentny**: *ani dusze/ jaźnie, ani ciała fizyczne nie są substancjami*. Ciało jest układem wrażeń danych nam w doświadczeniu, dusza/ jaźń – strumieniem świadomości (wiązką indywidualnych przeżyć psychicznych).

Ad 3) Czy oprócz przedmiotów jednostkowych (konkretnych) istnieją również przedmioty ogólne (uniwersalia)? – Spór o uniwersalia

a. skrajny realizm pojęciowy – uniwersalia (przedmioty ogólne) *istnieją rzeczywiście, są samoistne*, tzn. niezależne od człowieka, czy świata realnego.

b. umiarkowany realizm pojęciowy – *uniwersaliom przysługuje byt rzeczywisty ale nie samoistny*, tzn. nie istnieją one w oderwaniu od rzeczy jednostkowych, stanowią bowiem formę rzeczy jednostkowych, ich istotę.

[Tak np. idea człowieka, czyli człowieczeństwo, istnieje tylko jako istotna własność poszczególnych ludzi, ale nie w oderwaniu od nich jako jakaś oddzielna substancja.]

c. konceptualizm - odmawia ideom w ogóle istnienia rzeczywistego, ale przyznaje im *byt tylko pomyślany*. Nie ma uniwersaliów, lecz istnieją tylko ich pojęcia – nasze konstrukty umysłowe.

d. nominalizm - nie tylko odmawia uniwersaliom istnienia, ale *przeczy nawet temu, jakobyśmy mieli ich pojęcia*.

[Wedle nominalisty sama myśl o człowieku w ogóle, który nie byłby określony ani co do płci, ani co do wieku, ani co do wzrostu, ani co do żadnej cechy, jaką ludzie mogą się różnić między sobą, sama myśl taka jest nie do zrealizowania. Wedle nominalistów istnieją tylko nazwy ogólne, ale ani pojęć ogólnych, ani tym bardziej przedmiotów ogólnych nie ma.]

III. ETYKA

Główne pytanie: *Jak należy w życiu postępować, jaki jest cel, sens i wartość życia?*

1. Eudajmonizm – osiągnięcie szczęścia jest największym dobrem moralnym.

a) **hedonizm** – przyjemność (rozkosz) jest jedynym celem życia i głównym motywem postępowania ludzi [= dążenie do maksymalizacji przyjemności i minimalizacji przykrości (przede wszystkim zmysłowych)].

b) **utilitaryzm** – (XIX w.) o wartości moralnej czynu decydują jego następstwa, a więc ogólny bilans korzyści, do których się ono przyczynia.

Główna zasada utilitaryzmu (tzw. *zasada użyteczności*) = najlepsze i godne wyboru jest postępowanie możliwie najbardziej zwiększające sumę szczęśliwości, pożytków czy przyjemności, a także możliwie najskuteczniej zapobiegające lub ograniczające zło.

Co gdyby szczęście wielu osób musiało zostać okupione wielką krzywdą (np. śmiercią) jednej?
Czy według utilitaryzmu egoizm jest moralnie naganny?

c) **intelektualizm etyczny** – (określenie używane głównie w kontekście etyki starożytnej) zdolność do czynienia dobra jest następstwem kwalifikacji intelektualnych, a zwłaszcza wiedzy o tym, co dobre i złe.

[Sokrates: 1. Istotą człowieka jest dusza. → Celem życia jest doskonalenie własnej duszy.]

2. Istotą duszy jest rozum. → Doskonalenie duszy = doskonalenie rozumu poprzez poznanie i wiedzę o tym, co dobre a co złe.]

Czy rzeczywiście wiedza o tym, co dobre a co złe chroni nas przed postępowaniem niemoralnym?

2. **Deontologizm** – nakaz moralnego autorytetu konstytuuje moralną powinność człowieka.

d. **rygorizm moralny** (stanowisko opozycyjne wobec hedonizmu i uylitaryzmu) – domaga się bezwylatkowego i ścisłego stosowania norm etycznych.

[Immanuel Kant: za moralnie słuszne należy uważać jedynie postępowanie wynikające z poczucia obowiązku i zgodne z imperatywem kategorycznym: *Postępuj tylko według takiej maksymy, dzięki której możesz zarazem chcieć, żeby stała się powszechnym prawem.* = Motywem działania winno być **poczucie powinności** i **szacunek dla prawa**, a nie wartości (np. miłość bliźniego, dobro, przyjaźń, szczęście)].

Czy postępując zgodnie z imperatywem dla osiągnięcia uznania innych osób, postępuję moralnie?

Czy, jeśli postępuję zgodnie z imperatywem, gdyż z natury jestem uczciwy, sprawiedliwy, szczery itd., postępuję moralnie?

Czy rygorizm moralny nie rodzi sytuacji będących w konflikcie z „potocznym” poczuciem sprawiedliwości?

IV. ESTETYKA

- **najmłodsza gałąź** filozofii (poł. XVIII-go w.);
- zajmuje się wszelkimi dziedzinami, w których występuje **doświadczenie (= przeżycia) estetyczne i estetyczne wartości**;
- obejmuje: **filozofię sztuki i filozofię estetyczności** (traktującą o naturze, fazach i uwarunkowaniach estetycznych zachowań, sądów i przeżyć).

V. LOGIKA

- bada **zasady poprawnego rozumowania, reguły niezawodnych wnioskowań i argumentacji + błędy** popełniane w toku rozumowania;
- od poł. XIX-go w. – rozwija się jako ścisły **system matematyczny** [Przyczyna: spory i kontrowersje wokół podstaw matematyki];
- jej odkrycia – obecnie stale stosowane w **matematyce, lingwistyce, informatyce, psychologii oraz naukach przyrodniczych**.